

biyye adıyla anılmıştır) ve Hansaliyye (kurucusu Saîd b. Yûsuf el-Hansalî [ö. 1114/1702]) gibi kollara ayrılmıştır (diğer tâli kollar için bk. Trimmingham, s. 276-277).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-ıktibâs*, Rabat 1973-74, I, 241, 319; Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî, *Ney-lü'l-ibtihâc* (İbn Ferhûn, ed-Dîbâcû'l-mûzheb içinde), Kahire 1329-30, s. 317; Muhammed Mehdi el-Fâsî, *Mûmti'u'l-esmâ' fî zikri'l-Cezûlî ve't-Tebbâ'*, Fas 1313, s. 2-33; *Keşfü'z-zunûn*, I, 759; Harîrîzâde, *Tibyan*, I, vr. 217^b-222^a; Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî, *el-İstikşâ*, Kahire 1312, II, 161; III, 7; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Alger 1884, s. 269-270, 303; A. Le Chatelier, *Les Confréries Musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 100-107; Brockelmann, *GAL*, II, 252; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, I, 165; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 84-86, 216, 240, 276-277; Ziriklî, *el-A'âm*, VII, 21; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîh*, Darülbeyzâ 1984, s. 89-90; Vincent J. Cornell, "The Logic of Analogy the Role of the Sufi Shaykh", *JMES*, XV/1 (1983), s. 85-93; Moh. Ben Cheneb, "Cezûlî", *IA*, III, 155-156; a.mlf., "al-Djazûlî", *EI²* (İng.), II, 527.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

CEZÜLİYYE

(الجزولية)

Şâzeliyye'nin

Ebû Abdullah Muhammed

b. Süleyman el-Cezûlî'ye

(ö. 870/1465)

nisbet edilen bir kolu

(bk. CEZÜLÎ, Muhammed b. Süleyman).

CEZVETÜ'L-İKTİBÂS

(جدوة الاقتباس)

İbnü'l-Kâdî'nin

(ö. 1025/1616)

Fas'ta yaşayan meşhur şahıs ve

bilginlere dair biyografik eseri

(bk. İBNÜ'L-KÂDÎ).

CEZVETÜ'L-MUKTEBİS

(جدوة المقتبس)

Muhammed b. Fütûh el-Humeydî'nin

(ö. 488/1095)

Endülüs'ün vali, muhaddis, fakih,

edip ve şairlerine dair eseri.

Tam adı *Cezvetü'l-muktebis fî zikri vülâti'l-Endelüs ve esmâ'i ruvâti'l-hadîş ve ehli'l-fıkh ve'l-edeb ve zev'i-nebâhe ve's-şî'r* olup İbnü'l-Faradî'nin (ö. 403/1013) *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs*'üne yazılan zeyillerin ilkidir. Daha sonra Dabbî (ö. 599/1203) *Cezvetü'l-muktebis*'teki biyografilerin 825'ini ayırmış, 140 tanesini çıkarmış ve Hu-

meydî'nin bıraktığı tarihten başlayarak yaklaşık 150 yıllık bir döneme ait 750 biyografiyi de ilâve etmek suretiyle *Cezvetü'l-muktebis*'e zeyil olarak *Buğyetü'l-mültemis* adlı eserini yazmıştır.

İlim tahsili için Bağdat'a giden Humeydî burada halkın isteği üzerine, hocası Ebû Muhammed Ali b. Ahmed'in riva yetleri ve Endülüs'ten ayrılmadan önce edindiği bilgilere dayanarak hiçbir kaynağa bakmadan hâfızasından kaleme aldığı *Cezvetü'l-muktebis*'te Endülüs'ün 92'de (711) fethinden 450 (1058) yılına kadar gelen siyasî tarihi hakkında bilgi verir, daha sonra da Endülüs'te yetişen muhaddis, fakih, edip ve şairlerin biyografilerinden bahseder. Bunların ataları, nisbeleri, beldeleri, hocaları, seyahatleri ve eserleri hakkında açıklamalarda bulunur. Bazan biyografisini yazdığı şahsa dair kendisine ulaşan muhtelif bilgileri isnad zinciriyle nakleder. Zaman zaman şiirlerden örnekler verir ve bazı hikâyeler anlatır.

Humeydî Hz. Peygamber'e saygısından dolayı önce Muhammed ve Ahmed adlı âlimlerin hayatından bahseder, daha sonra alfabetik sıraya göre diğerlerini anlatır. İsimlerini tesbit edemediği şahısları meşhur oldukları künye ve nisbele riyle ele alır. Son bölümde de Endülüslü meşhur kadınlar hakkında bilgi verir.

Nefhu't-tib min guşni'l-Endelüsî-r-rafi'b adlı eserin müellifi Makkarî ve daha birçok Endülüs tarihçisinin faydalandığı *Cezvetü'l-muktebis*'i ilk defa Muhammed b. Tâvit et-Tancî neşretmiştir (Kahire 1372/1952). Eser daha sonra bir komisyon (Kahire 1966) ve İbrâhim el-Ebyârî tarafından yayımlanmış (Beyrut 1983), ayrıca Müessesetü'r-risâle'nin hazırlattığı indeksi de neşredilmiştir (Beyrut 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvit et-Tancî), Kahire 1372/1952, Mukaddime, s. 6-10; a.mlf., *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1966, Mukaddime; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XVIII, 284-285; Zehebî, *A'âmü'n-nübela'*, XIX, 121; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 317; Makkarî, *Nefhu't-tib*, II, 113; *Keşfü'z-zunûn*, I, 581; Brockelmann, *GAL*, I, 412; *Suppl.*, I, 578; Ziriklî, *el-A'âm*, I, 254; VII, 218-219; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 587; IV, 394-395; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 111; İsmâ Sâlim Sisâlim, *Cüzürü'l-Endelüsî'l-Mensiyye*, Beyrut 1984, s. 544-546; Muhsin Cemâleddin, "el-Humeydî", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 10, Bağdad 1967, s. 179; Moh Ben Cheneb, "Humeydî", *IA*, V/1, s. 587; C. F. Seybold, "al-Dabbî, Abû Dî'far", *EI²* (İng.), II, 72; A. Huici Miranda, "al-Humaydî", a.e., III, 573-574.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN

CEZZÂR

(bk. KASAP).

CEZZÂR AHMED PAŞA

(ö. 1804)

XVIII. yüzyıl sonlarında Suriye bölgesinin idaresinde önemli rol oynayan, Akkâ müdafaasıyla meşhur Osmanlı valisi.

Bosnalı olup çeşitli kaynaklarda 1720, 1722 veya 1735'te doğduğu ileri sürülmektedir. Hayatının ilk yılları âdetâ ef-sanelerle süslüdür. Kesin olarak bilinen husus, Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın hizmetine girip onunla birlikte Mısır'a gittiğidir (1756). Orada iken mem-lük* grupları arasındaki çekişmelere katılmış, kendine yer edinme gayretleri dolayısıyla Mısır'ın sosyal ve idarî yapısını yakından tanımış ve bu durum ona hayatının ileriki yıllarında karşı karşıya kaldığı meselelerin hallinde büyük tecrübe kazandırmıştır. Sayda ve Şam valilikleri sırasındaki faaliyetleriyle, bu topraklarda merkezî idareyi kuvvetlendirmek isteyen Osmanlı hükûmetine genel olarak bağlı kalıp nüfuzunu arttırmış ve karışık bir sosyal yapıya sahip iktisadî bakımdan son derece önemli bu geniş bölgeyi otuz yıl gibi uzun bir süre idare etme başarısını göstermiştir.

Mısır'da bir müddet Ali Paşa'nın yanında kalan ve bu sıralarda Boşnak lakabıyla anılan Ahmed Bey, 1758'de Emîrülhac Sâlih el-Kâsımî'ye kapılanıp onunla birlikte hacca gitti. Ardından Mısır Kahire şeyhülbeledi Bulutkapan Ali Bey'in nüfuzlu adamlarından Buhayre kâşifi (sancak beyi) Abdullah Bey'in hizmetine girdi. Onun Hunadi urbanına karşı yaptığı seferde öldürülmesi üzerine Mısır'da bağımsız bir idare kurmaya çalışan Ali Bey tarafından Buhayre kâşifliğine getirildi. Bazı kaynaklara göre Hunadi urbanı ile yaptığı savaşlarda birçok kişiyi develeriyle birlikte öldürdüğü için kendisine "deve kasabı" anlamına gelen "Cez-zâr" lakabı verildi. Ayrıca bu lakabın, korku ile karışık takdir hislerini belirtmek için kendisine halk tarafından verildiği, çok önceden beri bu şekilde anıldığı, hat-ta düşmanlarını sindirmek, askerî meziyetlerini ifade etmek ve kendi adamları üzerindeki otoritesini yerleştirmek için özellikle bu lakabı kullandığı da ileri sürülür. Nitekim onunla ilgili resmî kayıtlar

larda, hatta III. Selim'in hatt-ı hümayunlarında sadece Cezzâr veya Cezzâr Paşa olarak adından bahsedildiği dikkati çekmektedir.

Kısa zamanda büyük şöhret kazanan Cezzâr, Bulutkapan Ali Bey'in yakın adamlarından biri oldu; hatta onun on sekiz has memlûkü arasına girdi. Bundan sonra Memlûk beyleri arasındaki entrikalara karıştı, Kahire'de barınamayacağını anlayınca İstanbul'a kaçtı; ardından gizlice Kahire'ye döndüyse de Ali Bey'in baskısı sonucu orada da fazla kalamayarak Halep ve Şam taraflarına geçti. Önce bölgedeki güçlü hânedanlardan Şihâboğulları'na sığındı, sonra da Şam muhafızı Osman Paşa'nın hizmetine girdi. Bölgede büyük bir isyan çıkaran Zâhir el-Ömer ile yapılan mücadelelere katıldı. Zâhir el-Ömer'in müttefiki olup Akdeniz'de faaliyet gösteren Ruslar'ın Beyrut'u topa tutması üzerine hemen buranın imdadına koştu ve Şihâboğulları'ndan Beyrut hâkimi Emîr Yûsuf tarafından Beyrut mütesellimliğine getirildi. Cezzâr'ın niyeti Beyrut'a hâkim olmaktı, hatta bu maksatla bazı hareketlere de teşebbüs etmişti. Onun davranışlarından şüphelenen Emîr Yûsuf Beyrut'u terketmesini istediye de Cezzâr bunu kabul etmeyip savunma hazırlıklarına başladı. Emîr Yûsuf önce eski düşmanı Zâhir el-Ömer'den yardım istedi, daha sonra da Ruslar'a başvurdu. Karadan ve denizden kuşatılan Beyrut'ta bir müddet dayanan Cezzâr gizlice Zâhir el-Ömer ile anlaştı ve teslim şartlarını da Şihâboğulları'na bildirdi. Teklifin kabulünden sonra Beyrut'tan çıkarak Mısır'da iyice kuvvetlenen Ebû'z-Zeheb Muhammed'e karşı kendisinden faydalanmayı düşünen Zâhir el-Ömer'in yanına gitti. Fakat burayı da kendisi için tehlikeli gördüğünden gizlice Akkâ'dan kaçıp Şam Valisi Osman Paşa'ya sığındı.

Gerek burada gerekse daha önce Beyrut'ta Osmanlı hükûmetine bağlılık bildirmiş olduğundan onun bu sadakatinin karşılığı olarak kendisine Rumeli beylerbeyiliği pâyesi ve ardından Karahisar mutasarrıflığı verildi; 1775'te Zâhir el-Ömer'in bertaraf edilmesinden sonra da vezirlik rütbesiyle Sayda valiliğine getirildi. Böylece Cezzâr'ın hayatında yeni bir dönem başlamış oldu. O artık bulunduğu mevkii sürekli olarak koruyup bölgedeki âsi aşiretler, nüfuzlu yerli beyler, hatta valilerle mücadele ederek otoritesini kabul ettirmeye, bunu yaparken de Osmanlı hükûmet merkezini dikkat-

le takip etmeye çalışacaktı. Osmanlı hükûmeti ise bölgenin karışık sosyal yapısı ve nüfuzunun zayıflığı yüzünden onun giderek güçlenip örneklerine sık rastlandığı gibi müstakil bir devlet kurmaya çalışacağından endişe ediyor, onun hareketlerini zaman zaman şüphe ile karşılıyordu. Öte yandan Cezzâr'ın açıkça merkezî idareye baş kaldırmamasının, sürekli olarak Osmanlı idaresine bağlı kaldığı ve Osmanlı gücünün bölgedeki temsilcisi olduğu şeklinde yorumlanması (*EI² Suppl.* [İng.], s. 269) pek doğru olmamalıdır. Nitekim o kendi şahsî gücü ve nüfuzu sayesinde ölümüne kadar bu bölgeyi idare edebilmiş, Osmanlı hükûmetinin bu gücü sınırlama çabaları bir sonuç vermemiştir.

Bosnaklar, Arnavutlar ve Kuzey Afrikalılar'dan teşkil ettiği memlûkleriyle güçlü bir askerî kuvvet kuran Cezzâr bölgedeki âsi urban ve aşiretlerle mücadeleye başladı; uyguladığı sert tedbirlerle onları iyice sindirdi. Daha o sıralarda girdiği bu faaliyetler İstanbul'da endişe ile karşılanmış, hatta emîrülhacılık göreviyle Şam valiliğine tayini için yapılan müzakerelerde bu makama gelmesi durumunda o yöredeki eyaletleri kendi adamlarına vereceğinden korkulmuştu. Nihayet Mısır'ın durumu hakkındaki raporları devlete bağlılık şeklinde yorumlanarak Şam valiliğine getirildi (1780). Daha sonra da Mısır'da durumun karışıklığı göz önünde tutularak yeniden o tarafa yakın bulunan Sayda eyaletine nakledildi. Bundan sonra Osmanlı hükûmetinin onun hakkındaki tereddütlerine rağmen birkaç defa emîrülhacılık görevi Şam valiliğiyle birlikte kendisine verildi. Gerek Şam gerekse Sayda valilikleri sırasında sürekli olarak Akkâ'da oturan Cezzâr, baskısı altında bunalmış olan memlûk gruplarının çıkardıkları isyanı bastırdıktan sonra Akkâ'daki mevkiini daha da güçlendirdi. Bu durumdan endişe eden Osmanlı hükûmeti bir ara onu uzaklaştırmak isteyip Bosna'ya tayin etseyse de bölgeyi zapturapt altına alabilecek tek adam olarak görüldüğünden bundan vazgeçildi. Gerçekten Cezzâr Sayda kıyılarından yoğun ticarî faaliyeti engelleyen Şiî Mutevâl (Mitvalî) aşiretiyle Kuzey Filistin dağlarındaki âsi kabileleri sindirdi, Lübnan dağlarındaki Şihâb emirleriyle mücadele etti, onların siyasî güç ve yetkilerini kırdı, Mârûnî-Dürzî çekişmesinden de kendi lehine istifade etti. Akkâ, Sayda ve Beyrut'ta ticarî faaliyetleri kontrolü altına aldı, çok gelir ge-

tiren ve Avrupalı tüccarların gözde malları olan pamuklu, hububat ve ipekli ticaretini tekeline geçirdi. Bu iktisadî güç siyasî kudretinin de anahtarı oldu. Onun bu faaliyetleri özellikle Fransızlar'ı çok ürküttü; ticarî menfaatleri zedelenen Fransızlar, ileri gelen zengin Hristiyan Arap burjuvaları, daha alt kesimi oluşturan müslüman grubun büyük desteğini kazanmış olan Cezzâr hakkında menfi propagandaya giriştiler. Hatta bizzat İstanbul'daki Fransız elçisi Cezzâr'ı III. Selim'e şikâyet etmişti. Bir süre sonra Fransızlar karşılıklı menfaat çerçevesinde onunla iyi münasebetler tesisine çalışmaya mecbur oldular. Nitekim 1782-1785 yıllarında yeni Fransız konsolosu Renaudot zamanında münasebetlerde kısmî bir iyileşme görülmüş, yeni Fransız kolonileri kurulmuştu. Fakat bu yakınlaşma Napolyon Bonapart'ın cüretkâr siyasetiyle yepyeni bir şekil kazandı.

Mısır'ı işgal eden Napolyon'un bu hareketine büyük bir tepki gösteren Osmanlı hükûmeti, yapılan müzakereler sonucu, Mısır'ı çok iyi tanıyan Cezzâr'ı Mısır seraskeri olarak tayin edip gerekli asker ve malzeme yardımı göndermeyi kararlaştırdı. Cezzâr yeni kazandığı Mısır seraskerliği unvanının önemini ve kendine sağlayacağı avantajları çok iyi biliyordu. Fransızlar'ın Mısır'dan çekilmesinden sonra tamamıyla buraya hâkim olacağından endişe eden hükûmet merkezi ise çaresizlik içinde onu yetkili kılmakla birlikte Mısır seraskerliği unvanını geniş anlamda yorumlayıp nüfuzunu daha da genişletmesini önleyici tedbirler almaktan da geri durmamıştı. Nihayet Mısır'da sıkışan Napolyon Bonapart Suriye bölgesine ilerleyip bu bölgenin kilidi durumundaki Akkâ'yı zapta karar verdi. 19 ve 20 Mart 1799'daki hücumlarla başlayan Akkâ muhasarası sırasında İngiliz donanmasından da yardım gören Cezzâr bunlara şiddetle karşı koydu. Kuşatmada yeni kurulmuş Nizâm-ı Cedîd askerine mensup bir kuvvet Akkâ'da bulunduğu gibi İstanbul'dan da donanma ile yeni askerî kuvvetler gönderilmişti. Birbiri ardınca yaptığı saldırılardan bir sonuç alamayan Bonapart, yardım kuvvetlerinin yetişmesinden bir süre sonra 20 Mayıs'ta kuşatmayı kaldırıp geri çekilmeye mecbur oldu.

Fransızlar'ın bu başarısızlığı İstanbul'da büyük bir sevince yol açmış, Cezzâr ve adamlarına, savaşta yararlılığı görülenlere dağıtılmak üzere çeşitli hediyeler gönderilmişti. Fakat Osmanlı hükû-

metinde, dolayısıyla da III. Selim'de Mısır'ın Cezzâr tarafından ele geçirileceği endişesi hâkimdi. Nitekim Mısır'a sadrazam ve serasker Yûsuf Ziya Paşa ordu ile gönderilmiş, kendisine büyük yetkiler tanınacağını ümit eden Cezzâr ise bu durumdan huzursuz olmuştu. Hatta Yûsuf Ziya Paşa merkeze gönderdiği bir raporda Mısır işinin hallinden sonra "habâset"inden bahsettiği Cezzâr'ın işini biteceğini yazmış (TSMA, nr. E. 3402/6-8), Cezzâr da Yûsuf Paşa'dan şikâyet eden arz'lar göndermişti (TSMA, nr. E. 3402/9). Fakat bu siyasî mücadele bir sonuç vermedi. Yûsuf Ziya Paşa'nın dönüşünden sonra Cezzâr'ın Yafa'yı ele geçirip (1802) Nablus emîriyle mücadeleye girişmesi alenî isyan olarak yorumlandıysa da, Vehhâbî tehlikesi yüzünden affedilerek Hicaz seraskerliğiyle Şam valiliğine getirildiği gibi Mısır işleri de kendisine bırakıldı. Artık Osmanlı hükûmeti bu sıralarda oldukça yaşlanan Cezzâr'ı bir tehlike olarak görmemeye başlayıp bu bölgede ondan sonraki durumu ve takip edilecek siyaseti belirlemeye çalışacaktı. Böylece Cezzâr, iyice yaşlandığı bu tarihlerde istiklâle kadar gidebilecek çok geniş bir nüfuz sahasını idare fırsatını yakalamış oluyordu. Fakat bu elverişli durum fazla sürmedi, Cezzâr Ahmed Paşa bir süre sonra her bakımdan geliştirip kendisine merkez yaptığı Akkâ'da vefat etti (23 Nisan 1804).

Cezzâr Ahmed Paşa, özellikle Batı kaynaklarında ve bir kısım Arap ve Osmanlı tarihlerinde son derece zalim, gaddar bir insan olarak gösterilir. Bu çok karışık bir sosyal yapıya sahip coğrafyada kendisine karşı sürekli olarak düşmanlık besleyen aşiretler, nüfuz sahibi yerli gruplar, ticarî menfaatleri zedelenen Avrupalı devletler, hatta nüfuzunu kısıtlamaya çalışan Osmanlı hükûmeti karşısında uzun müddet hükmünü yürütmesi, ilk kesimlere karşı oldukça sert ve acımasız idaresi, diğerlerine karşı ise ustalıkla siyaseti sayesinde mümkün olabilmisti. Cezzâr bu sert siyasetiyle asayiş temin ederken Akkâ, Sayda, Beyrut gibi önemli merkezlerin iktisadî bakımından gelişmelerini sağlamış; Akkâ'da biri kendi adını taşıyan altı cami, iki çarşı ve birçok han, hamam, çeşme, yedi su değişimini yaptırmış, surları esaslı şekilde onartmıştır. Ayrıca bir taraftan Mısır ahaline olan vukufunu her vesileyle Osmanlı hükûmetine gösterirken (bk. *Nizamnâme-i Mısır*) diğer taraftan giriştiği

faaliyetlerini, askerlerinin özelliklerini, dindarlığını, idaresi altındaki şehirlerin durumunu, adaletini konu alan risâleler kaleme alarak (bk. TSMA, nr. E. 4029) mânevî nüfuzunu ve kutsî bir şahsiyet olduğunu yayıp bölgedeki otoritesini sürekli kılacak bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cezzâr Ahmed Paşa, *Nizamnâme-i Mısır* (nşr. Stanford Shaw, *Ottoman Egypt in the Eighteenth Century: The Nizamnâme-i Mısır*, Oxford 1962; TSMA, nr. E. 1274, 1425, 3402/2-5, 3402/6-8, 3402/9-10, 3790, 4029, 5478, 8610, 9767, 10326; BA, MD, nr. 207, vr. 4^b, 13^b, 46^a; nr. 209, s. 116; BA, HH, nr. 1695, 1775, 7425, 7515, 7516, 7517, 7518, 7519, 7520, 7550, 7573, 7574, 7580, 7799, 8137, 8185, 8246, 9146, 9534, 10483, 11670, 11755; BA, Ali Emîrî - III. Selim, nr. 206, 210, 315, 1695, 11336; Çeşmizade, *Târih* (nşr. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959, s. 83-84; Âsim, *Târih*, İstanbul, ts. (Cerîde-i Havâdis Matbaası), I, 90-91; Vâsîf, *Târih* (İlgürel), s. 44, 221-224, 248-249, 263, 270-271, 341; Saîd Efendi, *Târîh-i Vâsîf-i Cezzâr Ahmed Paşa*, İÜ Ktp., TY, nr. 6206; Volney, *Travels through Syria and Egypt in the Years 1783, 1784 and 1785*, London 1787, II, 53-59, 181-187, 267; Nûri, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 5996, vr. 273^{a-b}, 287^b; Cebertî, *‘Acâ’ibü'l-âşâr*, II, 224, 274, 287-288; III, 47-50; Tannûn eş-Şid-yâk, *Ahbarü'l-a‘yân fî Cebeli Lübnân*, Beyrut 1859, s. 360, 392-402, 417 vd.; E. Lockroy, *Ahmed le Boucher; la Syrie et l’Egypte au 18e siècle*, Paris 1888; Cevdet, *Târih*, IV, 18-28, 35, 37-47, 268-270; Haydar Ahmed Şihâb, *Târîhu Ahmed Bâşâ el-Cezzâr* (nşr. Ahmed Şibli), Beyrut 1955, tür.yer.; "Siretu Ahmed Cezzâr Paşa", *Fundgruben des Orients* (ed. Hammer), IV, Wien 1818, s. 289; H. Lammens, *La Syrie, précis historique*, Beyrouth 1921, II, 110, 112-132; Fr. Charles-Roux, *Les Echelles de Syrie et de Palestine au XVIIIe siècle*, Paris 1928, s. 105-106, 133; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları: Nizâm-ı Cedîd 1789-1807*, Ankara 1946, s. 153-154; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 451, 510, 605-607; a.mlf., "Başvekalât Arşivi'nde Bonapart'ın Akkâ Muhasarasına Dair Bir Vekayinâme", *Tarih Se-mineri Dergisi*, II, İstanbul 1938, s. 3-31; a.mlf., "Bonapart'ın Cezzâr Ahmed Paşa'ya Mektubu ve Akkâ Muhasarasına Dair Bir Deyiş", *TTK Belleten*, XXVIII/111 (1964), s. 451-457; A. Cohen, *Palestine in the Eighteenth Century, Patterns of Government and Administration*, Jerusalem 1973; Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Bonapart'ın Akkâ Muhasarası", *TD*, XX (1965), s. 1-20; a.mlf., "XVIII. Yüzyılda Akdeniz'de Rus Donanması ve Cezzâr Ahmed Bey'in Beyrut Savunması", *BTDD*, I/5 (1968), s. 37-45; a.mlf., "Cezzâr'ın Mısır'daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma", *TD*, XXVI (1972), s. 123-128; a.mlf., "Cezzâr Ahmed Paşa", *İA*, III, 156-158; G. Nas-si, "1799 Akkâ Savunması ve Cezzâr Ahmet Paşa", *TT*, XIV/82 (1990), s. 24-28; Kamal S. Salibi, "al-Djazzâr Paşa", *El² Suppl.* (İng.), s. 268-269.

FERİDUN EMECEN

CEZZÂR AHMED PAŞA CAMİİ

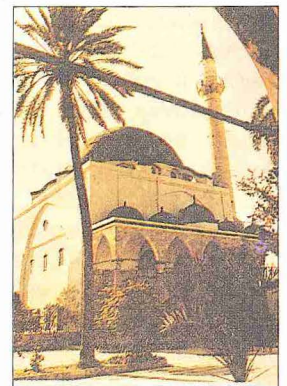
Akkâ'da

XVIII. yüzyıl sonuna ait cami.

Bugün İsrail sınırları içinde kalan eski Osmanlı vilâyeti Akkâ'nın Cezzâr Ahmed Paşa (ö. 1804) tarafından medrese, hamam, çeşme ve sebil gibi eserlerle imar edildiği sırasında 1196 (1781-82) yılında yaptırılmıştır. 1897'de büyük bir onarım geçiren ve halen Akkâ'daki en büyük camii olan yapı, kale içinde Sükulebyaz'ın sonunda yer almaktadır. Medrese, kütüphane, şadırvan ve türbe ile birlikte külliye düzeni gösterir.

Tek kubbeli ve merkezî planlı olan caminin harimine beş sivri kemerli, altı sütunlu bir son cemaat yerinden geçilerek girilir. Son cemaat mahallinin üstünü kapatan beş kubbeden ortadaki büyük, diğerleri küçüktür. Kare şeklindeki ana mekân, içten yüksek sivri kemerlere oturan büyük bir kubbe ile örtüldü. Muntazam kesme taş örgülü dış cephelerde kubbenin oturduğu sivri kemerler büyük birer niş olarak belirtilmiş ve içlerine altta iki sıra, üstte bir fevkanî olmak üzere pencereler yerleştirilmiştir. Duvarlar en üstte binayı dolaşan bir silme ile sınırlanmakta, bunun üzerinde küçük payandalarla desteklenen ve pencereci bir kasnağa oturan kurşun kaplamalı kubbe yükselmektedir. Caminin içinde görülen ve onarım sırasında bazı değişikliklere uğradığı anlaşılan süslemeler daha çok barok özelliktedir. Sağ köşede son cemaat yerine bitişik olarak inşa edilen ince ve yüksek minare son derece zarif olup sade görünümündü; külâhı kurşun kaplamalı, şerefesi demir parmaklıklıdır.

Caminin içinde bulunduğu dikdörtgen planlı avlu üç tarafından, kubbeleri Sur ve Kayseriye'den getirilen mermer ve granit sütunlar üzerine oturtulan revak-

Cezzâr
Ahmed
Paşa Camii -
Akkâ /
İsrail